

О.О. Фесенко,

канд. екон. наук, ст. наук. сп., докторант,

Л.Є. Купінець,

доктор екон. наук,

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ КОМПЕНСАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ В РИБНОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена пошуку раціональних рішень у розв'язанні проблеми інституціональної розбалансованості існуючого механізму компенсаційного відновлення стану водних екосистем і біоресурсів у разі їхнього порушення в результаті різних видів антропогенних впливів. Висвітлено актуальні правові та організаційні аспекти функціонування компенсаційних відносин, що виникають при порушенні природоохоронного законодавства і здійсненні легальної господарської діяльності на рибогосподарських водоймах Одеської області. Встановлено причини і напрями локалізації інституціональних конфліктів на регіональному рівні. Запропоновані конструктиви і основні орієнтири трансформації компенсаційного механізму національного рибного господарства.

Компенсаційний механізм є складником системи економіко-фінансового забезпечення раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища. Компенсаційні відносини, що виникають в результаті користування водними біоресурсами, відповідно до свого цільового призначення, повинні сприяти реалізації принципу екологічної відповідальності за нанесення шкоди компонентам водних екосистем і забезпечувати необхідне фінансування рівноцінних шкоді компенсаційних заходів відновлення порушених екосистем. Рибне господарство як ресурсозалежний сектор економіки надзвичайно чутливе до стану водних екосистем і біоресурсів. Тому компенсаційний механізм для цього сектора має слугувати важливою компонентою сталого розвитку, сприяти забезпеченню дійового й своєчасного проведення заходів щодо охорони і відтворення водних біоресурсів, підтриманню в належному стані водних екосистем.

В умовах нестабільного і обмеженого державного фінансування відновлювальних заходів водних біологічних ресурсів у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні компенсаційні кошти набувають значення фінансового потенціалу для галузі. Його актуалізація має сприяти роз-

витку національного рибного господарства. Проте в інтересах галузі він не використовується й залишається поза зоною її реформування.

Аналіз системи виникнення компенсаційних відносин відповідно до порядку стягнення і накопичення компенсаційних платежів, напрямів та механізмів їх використання для рибного господарства Одеської області показав, що найпроблемніше поле генерується на етапі акумулювання й цільового використання компенсаційних коштів безпосередньо в регіоні. Вирішення комплексу існуючих проблем знаходиться в площині інституціональної недосконалості регіонально-галузевого менеджменту, що потребує відповідної трансформації компенсаційного механізму по всій вертикалі системи управління рибною галуззю.

Контекст дослідження зумовлює його базування на аналітиці й висновках щодо стану, існуючих проблем розвитку, результатів і перспектив реформування системи територіально-галузевого управління національним сектором рибного господарства. В цьому сенсі важливого значення надаємо працям М.С. Стасишена й Н.М. Вдовенко [1;2]. Для морської економіки значний внесок в теорію і практику платного природокористування, у т. ч. й відносно адекватної оцінки рибогосподарських збитків від антропогенної діяльності, зробили Р.А. Крижанівський і О.М. Громова [3]. Серед праць, які містять багаторічні дослідження зазначеної проблеми, варто виділити ідеї російських вчених С.Н. Бобильова й В.Ф. Шуйського [4;5]. Однак питання імплементації вироблених новацій в інституціональний каркас сучасної регіонально-галузевої системи управління рибним господарством України залишаються невідпрацьованими. Актуальність проблеми посилюється реформуванням рибної галузі, недоліки і позитиви якої характеризуються чітким регіональним проявом.

Метою статті є вивчення правових і організаційних засад функціонування компенсаційного

механізму в рибному господарстві, контекстного аналізу репрезентативних статистичних даних для Одеської області, визначення позицій і характеру інституціональних конфліктів у діючій системі регіонально-галузевого управління й викладення пропозицій щодо конструктивних рішень, здатних привести у відповідність цільове призначення компенсаційних важелів і засобів його забезпечення на всіх рівнях управління.

Основною сигнальною ознакою виникнення відносин екологічної відповідальності в процесі ресурсокористування у рибній галузі з подальшим переведенням цих відносин у фінансово-економічний еквівалент є факт нанесення шкоди водним біоресурсам. Стратифікація можливих причин цієї шкоди дає змогу виділити дві базові групи: 1) шкода внаслідок порушення природоохоронного законодавства; 2) шкода внаслідок легальної планової господарської діяльності на землях водного фонду. Наведене групування доцільне заради системного уявлення існуючого компенсаційного механізму у вигляді двох його компонент, які розрізняються характером впливів на екосистеми.

Застосування екологічної відповідальності відносно першої групи проблем підкріплено загальними нормами Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», де зазначено, що: *по-перше*, серед основних положень охорони довкілля має місце й принцип компенсації шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства; *по-друге*, підприємства, установи, організації, громадяни зобов'язані відшкодувати заподіяну шкоду в повному обсязі, в порядку і розмірах, встановлених відповідним законодавством; *по-третє*, встановлено, що еквівалентні грошові стягнення при цьому зараховуються у місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища, які створюються за місцем заподіяння шкоди і є частиною місцевих бюджетів [6].

Зазначені загальні законодавчі норми матеріалізовано з урахуванням галузевої специфіки в Законі України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», а саме: що шкода, завдана рибному господарству внаслідок знищення або погіршення стану водних біоресурсів та середовища їх перебування внаслідок господарської та іншої діяльності, підлягає відшкодуванню за рахунок осіб, які безпосередньо здійснювали або замовляли здійснення такої діяльності; унормовано, що посадові особи органів рибоохорони Державного агентства рибного господарства мають повноваження визначати розмір збитків, завданих рибному господарству, за затвердженими цінами і методиками [7].

Шкода, завдана водним біоресурсам внаслідок порушення природоохоронного законодавства, охоплює широке коло можливих нелегальних подій: незаконне добування або знищення біоресурсів, у т. ч. особливо цінних і охоронюваних; забруднення рибогосподарських водоймищ стічними водами і

шкідливими речовинами; незаконне добування мінеральних сумішей з водоймищ; несанкціоновані гідромеханізовані та вибухові роботи; знищення і пошкодження біотехнічних споруд, міст перебування і розмноження водних біоресурсів тощо. Зазначені події передбачають відшкодування нанесених збитків. Згідно з цим розроблені й діють відповідні нормативно-правові акти, які містять основні вимоги щодо порядку обчислення збитків, їх стягнення і використання [8;9].

Проте віднесення розглянутих видів платежів до складу компенсаційного механізму рибного господарства досить умовне. По-суті, ці платежі являють собою штрафні санкції й мають переважно фіскальне призначення. Система компенсаційних взаємовідносин, виникаючих при порушенні природоохоронного законодавства у рибному господарстві, побудована таким чином, що екологічна відповідальність зосереджена на факті заподіяння шкоди й необхідності в подальшому виплати державі фінансової компенсації навіть у разі, якщо безпосереднє відновлення компонентів навколишнього середовища практично неможливе. Спостерігається наявне інституціональне встановлення примату грошового відшкодування збитків над відновленням навколишнього середовища відповідальною особою/суб'єктом господарювання «в натуральній формі». Визначені в установленому порядку суми компенсаційних платежів надходять до бюджетів різних рівнів без будь-якої гарантії того, що вони будуть витрачені на еколого-відтворювальні цілі, насамперед у середовищі заподіяння шкоди.

Слід зазначити, що у більшості розвинених країн світу відновлення збитку навколишньому середовищу передбачає не грошову санкцію, що підлягає сплаті державі відповідальною особою, а відновлювальні заходи, які має здійснювати звинувачена у збитку особа, або відшкодування витрат на ці заходи, якщо їх понесла держава [10]. Стратегічна мета компенсаційного механізму, таким чином, полягає не в тому, щоб покарати відповідальну особу, а у відновленні «ушкодженого» навколишнього середовища. Лише в цьому випадку можлива конструктивна реалізація принципу «компенсаційності», покладеного в основу сталого ресурсокористування.

Друга група причин виникнення відносин екологічної відповідальності пов'язана з господарською діяльністю на землях водного фонду, що здійснюється в межах правового поля, але впливає на стан водних біоресурсів та середовище їх знаходження. Антропогенне навантаження відчувають нині більшість рибогосподарських водоймищ України, включаючи Чорне і Азовське море. Така діяльність пов'язана з будівництвом, реконструкцією, розширенням і диверсифікацією підприємств, проведенням днопоглиблювальних робіт тощо. Як правило, в результаті більшості подібних заходів констатується негативний вплив на екологічні умови в водоймах, зниження їх продуктивності, погіршення видового складу іхтіофауни, виснаження рибних запасів, що

потребує компенсаційних заходів, тобто «компенсації незворотного збитку від проведення запланованої діяльності шляхом здійснення заходів щодо рівноцінного поліпшення стану природного, соціального і техногенного середовища в іншому місці і/або в інший час, грошове відшкодування збитків» [11].

Принцип «компенсаційності» в зазначених випадках не являє собою управлінську новацію. Компенсаційний механізм у рибному господарстві розроблений і уніфікований ще за радянських часів і в цілому виконував своє стратегічне призначення в умовах планової економіки. Вітчизняна історія здійснення компенсаційних заходів бере початок з моменту введення в експлуатацію 1928 р. Волховського рибоводного заводу, побудованого як компенсацію збитку, заподіяного запасам волховського сига будівництвом гідроелектростанції на річці Волхов. У наступні роки в межах компенсаційних заходів у Радянському Союзі було побудовано понад 50 різних рибоводно-меліоративних об'єктів відтворювального значення і близько 20 риборозплідників і товарних рибоводних господарств [12].

Такий концептуальний підхід базувався на тому, що при будь-якому проектуванні будівництва або при виконанні робіт в акваторії, в заплаві, на прибережній смузі рибогосподарських водоймищ передбачалися заходи щодо максимального запобігання несприятливому впливу на умови існування та розмноження риб, а також природоохоронні й спеціальні попереджувальні рибоохоронні заходи. Якщо всі ці дії не забезпечували повного уникнення негативного впливу зазначених факторів на екологічні умови у водоймах, збереження і відтворення в них рибних запасів, то відповідні рибогосподарські науково-дослідні й проектні установи за угодою з органами рибоохорони встановлювали рівень нанесення шкоди рибним запасам і розробляли спеціальні компенсаційні заходи. Всі витрати включалися у зведений кошторис проектного об'єкта, а рибоводно-меліоративні заходи для компенсації збитків, як правило, мали здійснюватися в тій же водоймі або басейні, де ця шкода очікувалася, а при відсутності такої можливості — в інших водоймах і басейнах даного регіону.

Головним напрямом здійснення компенсаційних заходів щодо збереження рибних запасів стало будівництво самостійних рибоводно-меліоративних об'єктів (рибоводні заводи, риборозплідники, нерестово-вищувальні господарства, інкубаційні цехи), облаштування штучних нерестилищ, гідротехнічне будівництво з метою поліпшення умов розмноження і проживання риб тощо [13].

Певні дотримання принципів зазначеної концепції частково збереглися в системах управління рибогосподарським комплексом багатьох країн пострадянського простору, в т. ч. в Україні. Наприклад, продовжується застосування основних положень Тимчасової методики практично в первинному її вигляді. Однак, зміна статусу країни, економічної основи її розвитку, корегування цільових функцій

розвитку національної рибної галузі, створення нових інституцій управління регіонами і галуззю з орієнтацією на міжнародний досвід, безумовно, диктує потребу суттєвого перегляду окремих принципових положень розглянутої компенсаційної концепції, розроблення нових ідей з адекватним інституціональним супроводом і подальшою імплементацією в практику регіонально-галузевого управління рибним господарством.

В цьому ракурсі проблема поділяється на декілька взаємопов'язаних напрямів, які потребують суттєвих корегувань, а саме:

— гідроекологічний і біологічний — коректного й повного оцінювання всіх видів техногенного збитку в натуральному вимірі;

— економічний — коректного визначення вартісного еквіваленту натуральних витрат та його відповідності економічним змінам;

— інституціональний — нормативно-методичної бази та організаційної структури компенсаційного механізму.

Перший напрям є прерогативою галузевих науково-дослідних інститутів рибного господарства та океанографії. Доречно зазначити, що дослідження в цьому напрямі продовжуються і в Росії і в Україні, що дає змогу консолідувати науковий доробок за останні 10 років і використати його для оновлення методичних підходів встановлення шкоди. Другий напрям пов'язаний з необхідністю перегляду існуючих методичних підходів до визначення компенсаційних витрат на відтворення втрачених біоресурсів, уточнення нормативів питомих капітальних і експлуатаційних вкладень. Вектор їх спрямований на досягнення максимально коректного оцінювання впливу господарської та іншої діяльності на водні біоресурси, визначення обсягів і видів необхідних компенсаційних витрат. Виникаючі при цьому відносини досить складні, оскільки вони поширюються на діяльність широкого кола суб'єктів господарювання: підприємства, що наносять шкоду; спеціалізовані рибоводно-меліоративні підприємства і організації; наукові установи; державні галузеві регулятори; органи регіональної влади. Проте побудова інституціонального каркасу для ефективної реалізації складної системи господарських, дозвільних, контролюючих, регламентуючих та інших видів можливих відносин в межах компенсаційного механізму є пріоритетним напрямом його трансформації.

Контекстний аналіз існуючої національної законодавчої та нормативно-правової бази, яка врегульовує компенсаційні відносини такого характеру, показав наступне.

1. Дефініція «компенсаційні платежі/кошти» не має самостійного законодавчого визначення й закріплення. Віднесення її до зборів чи податків у розумінні Податкового і Водного кодексів України некоректне, оскільки за своєю правовою природою ці кошти мають цільовий характер і повинні спря-

Зведені компенсаційні платежі за втрати біоресурсів та погіршення умов їхнього функціонування в результаті господарської діяльності, млн грн*

Показник \ Рік	2009	2010	2011	2012	2013 (прогноз)
Сума нарахувань	1,379	0,801	0,769	0,796	> 3,0

* За даними Західно-Чорноморського державного басейнового управління охорони, використання і відновлення водних живих ресурсів та регулювання рибальства.

мовуватися на охоронні та відтворювальні заходи водних біоресурсів.

2. Не існує законодавчої норми стосовно умов виникнення необхідності виділення компенсаційних коштів для здійснення заходів щодо охорони і відтворення біоресурсів¹.

3. На час проведення дослідження бракує нормативно-правового акту, яким би регулювався порядок обчислення, стягнення і використання компенсаційних коштів.

Попри це, статистика Одеської області свідчить про здійснення регулярних виплат компенсаційних платежів суб'єктами господарювання, які ведуть легальні гідротехнічні роботи на землях водного фонду регіону (табл.).

Для встановлення рівня масштабності та співвідношення до інших платежів, які генеруються у рибній галузі Одеської області, зазначимо, що за підсумками 2012 р. (цей рік вважаємо показовим, оскільки галузь функціонувала в умовах дії оновлених базових правових норм) накладені штрафи та позови за порушення рибоохоронного законодавства становили 2697 тис. грн, а плата за спеціальне використання біоресурсів — 130 тис. грн.

Невизначеність загального порядку стягнення і використання компенсаційних коштів зумовлює те, що їх вносять до місцевих бюджетів районів, де розташовані так звані «постраждалі» водойми, але в подальшому рибне господарство регіону ніякого відношення до них немає. Інформацію про обсяги платежів накопичують територіальні органи рибоохорони, проте рух цих фінансових потоків залишається неконтрольованим. Фінансування компенсаційних заходів за рахунок таких коштів практично не здійснюється.

Пошук шляхів інституційного розв'язання проблеми показав, що одним з конструктивних варіантів є активізація регіональних ініціатив і адміністративних ресурсів. З прийняттям Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», до повноважень місцевих державних адміністрацій належать:

— розроблення, затвердження і реалізація місцевих програм охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;

— організація і здійснення заходів у межах своїх повноважень щодо охорони водних біоресурсів і поліпшення середовища їх існування.

Розширення прав місцевих органів влади, таким чином, дає змогу розроблення і прийняття на регіональному рівні нормативно-правового акту — порядку (далі — Порядок), який би встановлював процедуру акумулювання та використання компенсаційних коштів в регіоні. В ході дослідженні були визначені наступні принципи положення, додержання яких в Порядку сприятиме збалансуванню всіх видів виникаючих компенсаційних відносин.

Порядок має поєднувати та упорядковувати дії обласної державної адміністрації, територіальних органів рибоохорони, науково-дослідної установи, яка має провести оцінювання шкоди та визначити компенсаційні заходи, господарських суб'єктів, чия діяльність стала причиною шкоди водним біоресурсам, а також спеціалізованих рибоводно-меліоративні підприємств.

Порядок повинен синхронізувати систему погодження обласною радою отримання підприємствами дозволу на проведення робіт на землях водного фонду (рибогосподарських водоймах загальнодержавного значення) з узгодженням, визначенням та фінансуванням компенсаційних заходів.

Порядок має включати процедуру визначення напрямів та варіантів конкретних компенсаційних заходів з тих, що передбачені регіональною програмою розвитку рибного господарства.

Для акумуляції й забезпечення цільового використання компенсаційних платежів суб'єкти господарської діяльності укладають договори із спеціально створеним комунальним підприємством Обласної ради, яке забезпечує реалізацію компенсаційних заходів за рахунок компенсаційних коштів.

Нині жодна область України не має аналогів розв'язання викладеної проблеми, тому розробка та апробація в Одеської області зазначеного Порядку може бути пілотним проектом. Його впровадження у практику дасть змогу сформувати уніфікований галузевий порядок, який в подальшому можна адаптувати до регіональних умов.

¹ У розвиток положень норм Закону України «Про тваринний світ» Кабінетом Міністрів України була прийнята постанова від 28.09.1996 р. № 1192 «Про затвердження Тимчасового порядку ведення рибного господарства і здійснення рибальства», де було визначено: якщо в процесі будівництва господарських та інших об'єктів чи споруд або проведення будь-яких робіт неможливо уникнути заподіяння шкоди водним живим ресурсам, повинно бути передбачено виділення компенсаційних коштів для здійснення заходів щодо охорони і відтворення цих ресурсів. **Документ втратив чинність 30.10.2013 р.**

Висновки та подальші перспективи дослідження.

В проведеному дослідженні компенсаційний механізм у рибному господарстві представлений як сукупність двох компонент, які суттєво відрізняються за своїм змістом і конструктивним оформленням. Встановлено, що для повноцінної реалізації функціонального призначення компенсаційних відносин необхідні нові інституціональні підходи, спрямовані на побудову єдиного комплексу сумісних управлінських рішень галузі та регіону відносно компенсаційної системи відтворення стану водних біоресурсів. Загальним цільовим орієнтиром в цьому плані можна вважати повноцінну реалізацію принципу «завдав шкоди — максимально віднови збитки».

При трансформації першої частини існуючого компенсаційного механізму в рибної галузі акцентується увага на перетворення фіскального характеру платежів за порушення природоохоронного законодавства на компенсаційний. Для цього перспективним можна вважати введення в алгоритми управління компенсаційними відносинами методів еквівалентних ресурсів на протигагу лише оцінюванню і стягненню збитків у грошовому виразі. Для водних біоресурсів у цьому контексті найефективнішими є механізми, спроможні реалізовувати метод «ресурси за ресурси», що передбачає відновлювальні заходи, за допомогою яких робиться спроба реально відшкодувати втрачені біоресурси новими біоресурсами.

В методологічному плані має сенс осмислення існуючої ситуації, за якої в нормативно-правій базі щодо порушення природоохоронного законодавства у сфері водних біоресурсів констатується пріоритет тарифів над фактичними витратами на відновлення навколишнього середовища, що встановлюються методичними підходами до визначення розміру збитку. Введення в існуючу в українському законодавстві фіскальну систему екологічних штрафів у сфері використання водних біоресурсів норм і механізмів компенсаційності на засадах вивчення та адаптації принципів прогресивного міжнародного досвіду є одним із перспективних напрямів її трансформації.

Трансформацію компенсаційного механізму, що включає відносини екологічної відповідальності в результаті законної господарської діяльності на землях водного фонду, доцільно починати з розв'язання проблеми неадекватного відображення в законодавстві та фрагментарності нормативно-методичного регулювання процесів, пов'язаних з фінансовим потенціалом компенсаційних платежів. В їх акумулюванні та цільовому використанні зацікавлені, насамперед, безпосередньо регіони, екологія і економіка яких страждає від погіршення екологічного стану водоймищ на фоні недоотримання регіональним ринком рибопродукції. Стає очевидною необхідність регіональних регуляторних актів, спрямованих на припинення вільного обігу та «вимивання» в місцевих бюджетах значних для регіону компенсаційних фінансових ресурсів, які генеруються у рибній галузі ре-

гіону і мають бути безальтернативно спрямовані на компенсаційні заходи. В цьому контексті заговорюється актуальність наявності в регіоні стратегії та програми розвитку рибного господарства. Ці документи мають формувати інформаційний банк необхідних для регіону заходів щодо охорони і відтворення водних біоресурсів з їх конкретизацією і ранжуванням за ступенем терміновості. Поеднання компенсаційного фінансування з виконанням програмних заходів сприятиме сталому розвитку регіонально-галузевої системи рибного господарства.

Використані джерела

1. *Стацишен М. С.* Екологобалансований розвиток рибогосподарського комплексу України: монографія / Стацишен М. С. — К.: РВПС України НАН України, 2010. — 323 с.
2. *Вдовенко Н.М.* Основна причина невдачі реформи в рибогосподарській галузі України / Н. В. Вдовенко // Механізм регулювання економіки. — 2011. — № 3. — С. 105–111.
3. *Грамова Е.Н.* Экономико-экологический механизм регулирования морского природопользования: государственные и рыночные методы. — Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2001. — 314 с.
4. Экономика сохранения биоразнообразия / [Бобылев С. Н., Голуб А. А., Грошев В.Л. и др.]; отв. ред. С.Н. Бобылев. — М.: Наука, 1995. — 295 с.
5. Современное состояние нормативно-методической базы оценки техногенного рыбохозяйственного ущерба пресноводным и эстуарным экосистемам / В. Ф. Шуйский, К. С. Дрозжина, Т. В. Максимова [и др.] // Экология антропогена и современности: природа и человек: докл. междунар. конф. (Астрахань, Волгоград, 24–27 сент. 2004 г.). — С.Пб.: Гуманитика, 2004 — С. 636–645.
6. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/page4>.
7. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 8.07.2011 р. № 3677-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>.
8. Про затвердження Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 18.05.1995 р. № 36 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0155-95>.
9. Про затвердження Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушень правил рибальства та охорони водних живих ресурсів: Спільний Наказ Міністерства аграрної політики України і Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 12.07.2004 р. № 248/273 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1446-04>.
10. Ответственность за ущерб окружающей среде в странах Центральной Европы, Кавказа и Центральной Азии (ВЕКЦА): применение лучшего международного опыта. — OECD, 2012. — 40 с.
11. Проектування. Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд. ДБН А.2.2-1-2003. — К.: Держбуд України, 2004.
12. За матеріалами сайту <http://www.aquaculture.ru>.
13. Временная методика оценки ущерба, наносимого рыбным запасам в результате строительства, реконструкции и расширения предприятий, сооружений и других объектов и проведения различных видов работ на рыбохозяйственных водоемах: Утверждена Минрыбхозом СССР 18.12.1889 р. и Госкомприроды СССР 20.10.1989 р. — М., 1990 г.